

Deel 1 / 4

Arend Ketz en Aaltje Gerbrandts

Bet-bet overgrootouders van Warnar AW Moll 1941 te Amsterdam

Autobiografie Ds. Arend Ketz, 1792

Voor mij ligt een in perkament ingebonden boekwerkje dat ruim 100 pagina's telt en met de hand geschreven werd aan het einde van de 18de en begin van de 19de eeuw. De schrijver van deze "autobiografie" was Ds. Arend Ketz, geboren op 3 mei van het jaar 1768 op het Hof te Hoog Keppel, overleden 28 April 1838 te Doesburg. Ketz deed in 1788 belijdenis bij de predikant Ds de Roller, predikant te Breedevoort en te Doesburg. Over Ds Roller wordt geschreven in het boekje van H. A. Hauer "*Breevoort can ick vergeten niet*" op pagina 55. (*)

Achtereenvolgens was hij predikant te Angerlo in de Achterhoek, te Lathum en te Putten op de Veluwe. Zijn dochter, **Wilhelmina Maria Ketz** (1797-1857) huwde mijn bet-overgrootvader **Warnar Moll** (1801-1884), hoofd van de dorpschool in Putten. Een van de zonen van genoemde Warnar Moll heeft na 1828 dit boekwerkje (vooral met het verschaffen van familiegegevens) voortgezet tot het jaar 1858. Daarna stopt het geschrift min of meer abrupt.

Het bestaan van dit boekje was mij, hoewel ik het nooit had gezien of ingelezen, wel bekend. Door een bijzonder toeval, en wel omdat dit werkje als "autobiografie" ter veiling werd aangeboden in Amsterdam (maart 2010) kwam dit door aankoop in bezit van twee verre nazaten van Ds Ketz, te weten de heer Freek Bosveld uit Zwolle en mijn persoon.

Ketz schrijft in dat boekje over zijn jeugd, zijn studie en zijn gezin in een roerige en politiek veelbewogen tijd. Het was voor Nederland de tijd van

het einde van de VOC, het verlies van de vierde Engelse oorlog, de inval der Pruisen, de oprichting en de val van de Bataafse Republiek, de Franse overheersing, jaren van strenge winters tijdens de eeuwwisseling, waarin rivieren bevroren, epidemieën, en uiteindelijk het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden.

Aangezien ik zelf een zevental met de hand geschreven preken van deze Arend Ketz bezit (1795-1832), verwachtte ik bij het lezen van dit boekwerkje teksten aan te treffen die doorwrocht waren met religieuze toespelingen. Tot mijn verrassing bleek dit helemaal niet zo te zijn. De tekst is nuchter maar met veel emoties beschreven en laat zich lezen als een boeiend verhaal van persoonlijke gebeurtenissen van een intelligent gevoelsmens, voor zijn tijd een redelijk verlicht predikant. Maar bijzonder is ook dat ongeveer een derde deel van het schrijven in beslag wordt genomen door een stuk tekst die men het beste kan omschrijven als een verzameling volks- recepten en tips ten behoeve van een goede gezondheid. Echter, hier is geen culinaire dominee of kwakzalver aan het woord of een theoloog die onder het aanroepen van Gods almachtigheid de wonderen der natuur verheerlijkt, zoals men dat wel kent uit het populaire werk de 'Katechismus der Natuur' (1777-1779) van zijn tijdgenoot de bekende Zutfense predikant en filosoof Joannes Florentius Martinet.

In de weergave van de recepten en medische beschrijvingen, verzameld over een periode van ongeveer dertig jaren, kan geen duidelijke volgorde of systematiek worden ontdekt. Wel wordt vrijwel overal de samenstelling van de recepten opgegeven, meestal in de gangbare eigentijdse lengte- en gewichtsmaten en inclusief de botanische naamgeving in het Latijn. Ruim 55 recepten komen aan de orde, waaronder “genezing van schurft”, tegen

“beten van een dolle hond”, een middel “tegen vallende ziekte” tot een middel om “de smaak van bedorven koffiebonen te verbeteren” en een recept voor het maken van bessenwijn. Het totaal geeft een aardige indruk van de stand van de kennis van de geneeskunst uit die tijd. Een tijd bovendien waarin al veel over de heilzame werking van kruiden en geneeskrachtige planten bekend en beschreven was. Het was de tijd vlak voor de opkomst van de reguliere geneeskunde die werd ingeluid door Ignaz Semmelweiss (1818- 1865), Louis Pasteur (1822-1895), en Robert Koch (1843-1910). De tijd ook waarin kwakzalvers en Chirurgen nog veel belangstelling genoten onder de gewone burgerij waarin bijgeloof nog een grote rol speelde. Maar ook een tijd ver na Hippocrates, Aristoteles, Galenus, en Paracelsus, en van onze landgenoten Antonie van Leeuwenhoek en Herman Boerhaave. Ook enige eeuwen na het verschijnen van het beroemde “Crujdtboek” van de Mechelse stadsgeneesheer Rembert Dodoens (Dodoneus) die hiermee al in 1554 furore maakte, en dat nog tot vele honderden jaren na zijn dood door Apothekers tot ver buiten Europa als standaardwerk zou worden geraadpleegd.

De interesse in de heilzame dan wel Goddelijke werking van geneeskrachtige planten en kruiden (*Antheogenen*) dateert al uit de tijd van de primitieve mens. Zo berichten *Sepulchre et. al.* dat zij in Spanje in begraafplaatsen van Neanderthalers daterend van 60.000 jaar geleden in aardewerken potten duidelijke sporen aantreffen van zaden en stuifmeel van specifieke planten waarvan bekend is dat zij geneeskrachtige eigenschappen bezitten, zoals Artemisia, Potentilla en Ephedra.^{1) 2) 4)}

De interesse in planten en kruiden die nuttig of schadelijk zijn voor een gezond leven van mens en dier is al bekend en beschreven in oude culturen zoals bij de oude Egyptenaren, de Harappancultuur in India (ca 2000 v Chr.) de Zoroastriërs ten tijde van Cyrus de Grote en later ook bij de Grieken, de

Arabische geleerden en bij de Romeinen ten tijde van Mithridates. Ook Plinius de Oudere schreef er over in zijn "*Naturalis Historiae*".²⁾

Hoe en waarom Arend Ketz de informatie die hij geeft, heeft verzameld is niet bekend. Wel blijkt dat hij kranten en artikelen heeft gebruikt (zoals de **Arnhemse Courant**, de **Ucheler Courant**) en ook de voor zijn tijd gebruikelijke eigentijdse literatuur heeft geraadpleegd, zoals "**Algemene Vaderlandsche Letteroeffeningen**"⁵⁾ en "**Letterkundig Magazijn voor Wetenschap, Kruid en Smaak**". Soms refereert hij naar bekende Doctores Medicinae zoals de bekende Zweedse **Dr. Jennerts** (de man van het Zweedse kruiden elixer), Dr. F. Büchner, "Oog en Stadsbreukmeester" te Amsterdam en Dr. Johan Rudolf Deiman, geneesheer van koning **Lodewijk Napoleon** te Amsterdam.

Sommige "medische" informatie die Ketz beschrijft en die vooral homeopathisch van aard is, blijkt te zijn terug te vinden in de database van de *Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren*, in eigentijdse werken, zoals het *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* van Abraham Jacob van der Aa (Amsterdam 1792-1857) en in het eerder uitgegeven maar niet voltooid *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* van Jacques Alexandre de Chalmot (Kampen 1730-1801) de Nederlandse "*Dictionnaire La Rousse*" uit de tijd van de Bataafse Republiek.³⁾

De vraag blijft daarom intrigerend waarom juist een predikant zoals Arend Ketz en nog wel in een kleine Godvruchtige plattelands gemeente zich moeite heeft gegeven om jaren lang een dergelijke verzameling medische kennis bijeen te brengen en op te schrijven en zodoende te bewaren voor het nageslacht. Was het zijn belangstelling voor de natuur? Wilde hij zijn kinderen en kleinkinderen op deze wijze iets van kennis meegeven? Wilde

hij op een of andere manier zijn lezers wijzen op “de wonderen Gods” zoals hij die misschien zelf in de natuur en in de heilzame werking van geneeskrachtige kruiden geopenbaard zag? Was het zijn bedoeling wel om anderen te laten lezen wat hij opgeschreven had? We weten het niet. In ieder geval is het intrigerend dat dit met Oost-Indische inkt geschreven werkje op een of andere wijze de generaties heeft weten te trotseren en nu na twee eeuwen ons ter inzage voor ligt.

¹⁾ Sepulchre, P., Ramstein, G., Masa Kageyama, M., Vanhaeren, M. Gerhard Krinner, G., Maria-Fernanda S´anchez-Goñi, M.F.d’Errico, F. “*H4 abrupt event and late Neanderthal Presence in Iberia*”, Journal Earth and Plant Sciences, 2007

²⁾ *The mystery of the Zoroastrian Haoma ritual and the effect of Antheogens*, Warnar A.W. Moll, Ed. K. Eduljee, Hassan Mohammed Jafarey. Amsterdam, Vancouver, Teheran. Veda, February 2009.

³⁾ DBNL, Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren

Website: <http://www.dbnl.org/index.php>

⁴⁾ *Dangerous Garden, the quest for plants to change our lives*. David Stuart, Frances Lincoln ISBN 07112 22657 (2004)

⁵⁾ *Algemene Vaderlandsche Letteroeffeningen* Het doel van het blad (opgericht 1761) was, in de eerste plaats om de lezers te wijzen op nuttige publicaties. Dat betrof zowel recente werken als boeken die lang geleden verschenen waren en niet meer in de aandacht stonden. Daar werden weinig grenzen aan gesteld:

“Godsdienstige party; alles wat kan strekken, om met bescheidenheid de waarheid te onderzoeken, te ontvouwen, of te bevestigen, de kundigheden van ’t menschdom op te helderen of te vermeerderen, alles wat kan dienen om op eene redelyke wyze te stigten of te vermaaken, en dus den Godsdienst nuttig en de Burgerstaat heilzaam te weezen, zal ons ten allen tyde, zonder aanzien van personen, welgevallig zyn.”

Het laatste nummer kwam van de pers in december 1876.

Koninklijke Bibliotheek.Website: <http://www.kb.nl/dossiers/vaderlandscheletteroefeningen/index.html>

(*) Een aantal personen die door Arend Ketz genoemd worden in zijn “autobiografie” wordt ook vermeld in het boekje van Hauer “Breevoort can ick vergeten net”, zoals Ds Henricus Johannes Roller en zijn jeugdvriend Willem Lodewijk Entinck, pastor te Bredevoort.

Transcript

Anno 1768 den 3 Maij ben ik geboren, mijnen ouders zijn Jan Ketz en Meintjen Wassink getrouwt den 15 Maij 1763 , Mijnen zusters en Broeders zijn

Hendrik geboren den 22 Febr 1764

Jantjen en Emmeken tweelingen geb: op 17 September 1766

Gerrit geboren den 17 December op kerstavond 1769

Dirk geboren den 16 Maart 1772

Geurt geboren den 15 April 1775

Alexander geboren den Maart 1777

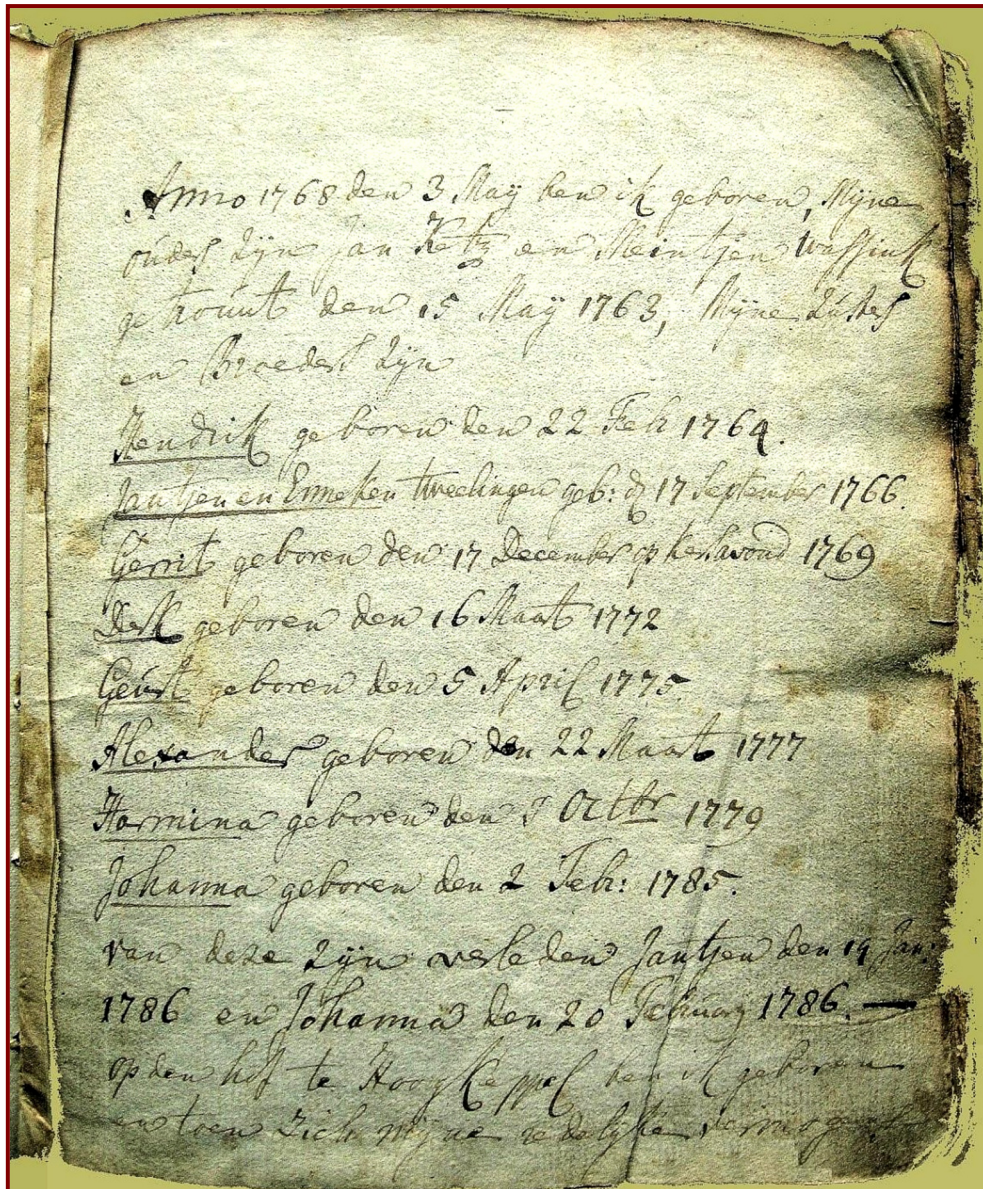
Harmina geboren den 7 Octbr 1779

Johanna geboren den 2 Febr: 1785

Van deze zijn overleden Jantjen den 14 Jan:

1786 – en Johanna den 20 Februarij 1786-

Op den hof te Hoog Keppel ben ik geboren en toen zich mijne redelijke vermogens een weinig begonden te ontwikkelen was reeds mijne geliefkoosde bezigheid vorderingen te maken in het lezen, schrijven en cijfferen. – boeken van welken aart ook, waren mij liever als alles, redenen waarom ik met mijn vierden jaar reeds zover in het lezen was gevordert dat ik toen de vragen uit den Catechismus voor de Gemeente moest opzeggen – Met de jaren nam deze mijne letterlust toe. Mijne schoolmeesters waren G: Brekking, Matthias ter Hoeven, Brunus van Heuven, Enkelaar en J.H. Haker.- Reeds geschikt tot het werk had ik

daarin weinig lust , 't welk mijnen ouders merkende , mij daarom maar aan mijn meer behaaglijk werk overlieten – waarin mijnen overleden grootmoeder van moederszijde Derksen Arents ook zeer begunstigde, welke veel van mij hield en dit ook zolang zij leevde door daden toonde , en omdat ik na haar enigste overleden zoon was genoemd, maar voornamelijk omdat zij ook veel voor de studien overhad.- In 't lezen en schrijven genoegzaam onderricht wist men niet wat met mij te beginnen.

De een sloeg dit de ander iets anders voor al lang was er gesproken dat ik zoude studeren, 't welk evenwel nogal wat draalde wijl mijne ouders tegen de grote kosten en moeilijkheid des werks opzagen. , en ik zelf ook wegens mijne natuurlijke grote bevreesdheid, die mij in mijne jeugd zelf in enen al te groten trap eigen was, - eindelijk evenwel moest er gekozen worden en ik ging op aanraden van anderen en vooral op belofte van mijne grootmoeder dat zij vooreerst alles zou bekostigen tot de studien over – te Doesborg op de Latijnsche school was mijne bestemming – evenwel wierd dit nogal uitgesteld , waarvan ik zelf de oorzaak was, tot er zich eindelijk in de week van St Michiel in het laatst van September 1782 een geval op doet dat opmerkelijk is- mijnen ouders namelijk wilden naar gewoonte op woensdag met de kar naar de Doesborgse markt rijden- mij mankeerde een paar klompen, mijn vader kwam voor zij heen gingen bij mij aan het bed, vragende of hij mij een paar klompen zoude medebrengen – het antwoord was , daar ik gelijk gewoon alle kinders tegen klompen hebben, Neen. Mijn vader zei dat ik een van beiden moest kiezen, of klompen dragen, of naar de

Doesborgse Latijnsche school en ik koos direct het laatsten- Nu was alles klaar, Zaterdag daaraan volgende ging ik naar den Rector Camphuisen, en liet mij als lid der school inschrijven, en 's maandags daaraan aanvolgende ging ik na school- Het eerste jaar bleef ik nagt en dag in de stad bij Hieronymus Bier en gedurende de overige tijd, ging ik alleen 's middags bij bovengenoemden eten, en 's avonds naar mijn ouders huis, uitgenomen als het slecht weer was- op den eersten school vond in een Praeceptor met name Muller, die meer werk van het Jeneverglas als het onderwijs zijner discipelen maakte , en hiervandaan ook soms op ene onbehoorlijke wijze met zijne leerlingen te werk ging- Zo dat ik met tegenzin her mijn tijd doorbrangt en weinig vorderingen gemaakt zoude hebben , was het niet ,dat ik de privaten lessen van den kundigen en braven Conrector Sobrij die zulks uit ouden kennis en vriendschap met mijne ouders mij vergunde, daarbij genoten hadde, door wiens onderwijs ik het zover bragt dat ik in Augustus 1784 de eersten school tot mijnen blijdschap verliet en door den tijdelijken Rector Camphuizen bekwaam geoordeelt wierd voor de tweede school- dan hier vond ik ook niet veel tot vordering daar de tweede Praeceptor Volteling , schoon kundig en Godvresend, een oud, afgeleefd man was, die daarbij ook niet wel zag- maar ik was nu zo ver gevordert, dat ik mij zelf al min of meer kon oeffenen, zo dat ik van deze school na de derde ging in het volgende jaar Augustus 1785 wordende door Scholarist Lindenberg en van Leenhof de Lespiere met ene praemium bestaande uit een Cantelius begunstigt- Nu eerst was ik op de rechte plaats bij den Conrector Sobrij gekomen , een man kundig, ernstig, godvresend en

streng in de school, maar buiten deselve aardig, beminnelijk bij zijnen discipelen. Hier bragt ik na vele vorderingen gemaakt te hebben twee jaren door met genoegen, en ging met Augustus 1787 naar de Rectors school.

In dit jaar en hetvolgende zag men vele hevige patriotten bewegingen in ons land, gelijk ook hier te Doesborgh, alwaar de Burgerij gewpend en in 4 Companien verdeeld, exerceerden voor de goeden zaak, enen zaak waarvoor ik ook veel over had, veel verschillende van den patriottischen geestdrift die men met het jaar 1795 en volgende tijden bespeurden, dan dit alles verdween als in een ogenblik op de komst der Pruisische troeppes die hieraan een einde maakten-

In Augustus 1788 mijne studien op de lagere scholen volbragt hebbende verliet ik Doesborgh na ene redevoering in de gasthuis Kerk gehouden te hebben over de voortreffelijkheid van de geopenbaarde boven de natuurlijke Godsdienst, en begunstigt te zijn met ene praemium van Offenhaus Compendium Historiaen Universitalis , en ging den 25 September 1788 na de Academie te Harderwijk na dat ik in de vacantien bij den Eerwaarde heer Roller praedicant te Doesborgh op praesentie van den ouderling van Rees, mijne geloofsbelijdenis naar aanleiding van het Catechizeerboek van Ledeboer vooraf had gedaan. Zo zeer ik eerst tegen mijn vertrek naar den lagere scholen opzag, zo zeer zag ik nu wederom op tegen de Academie.- Onkundig van mijn werk en levenswijzen aldaar, geen kennis of raadgever aldaar vindende aan mijzelf overgelaten, verbeeld u zulk enen toestand ! Zeer gevaarlijk ! –

Ja wanneer ik mij nu van agteren mijn Academieleven herinnere dan moet ik zeggen : God heeft mij bewaart, en alles ten besten geschikt. – Intusschen de dag van mijn vertrek naderde, het daglicht van den 20 September: 1788 verduren mij nog ene nacht en ik zou voor enen geruimen tijd, dien streken verlaten , waarin ik geboren was en mijne kindsheid en jeugd had doorgebracht.

Mijn gantsche gestel was melancholies, en geen wonder daar ik Keppel, en in dien omtrek alles agterliet, waarvoor mijn hart gestemt was behalven mijnen Audren, en niet wist hoe of het mij verder gaan zoude – De kar, waarmede ik van Doesborg vertrekken zoude, stond voor den Commissaris Bierman zijn huis gereed- De klok sloeg 's morgens 5 uren, en het was stap op- Geheel alleen was ik in deze patiëntenkar, van alle gezelschap ontbloot- geschikt tot diepe bepeinzigen. Alles genoot nog ene sombere stilte, enen stilte die de aandoeningen der tijden vermeert-

Omstreeks Dieren komende, keek ik eens uit en zag de dauwdroppen der verhevene Veluwse bosschen als paarels blinken door de stralen der opgaande zon.- ik zag bezijden mij de zon haar nachthulsel afwerpen en vrolijk te voorschijn komen, verlichten de toppen van toornen en bosschen van het mij zo dierbaar Keppel- bouwman – melkmeid alles raakten rondom ons heen in beweging en vrolijkheid, maar mijne ziele was en bleef droefgeestig- Dieren gepasseerd zijnde vertoont zich op eenmaal ene onoverzienbre dorre heide, die zich uitstreckte tot aan de plaats mijner bestemming, waarin men niets ziet als van de noord en westzijde hemelhoge bosschen en bergen, soms ook niet en ginds een

eenzaam mensch plaggen majjende en niets hoort als soms het geblaas van een verdoold lam der kudden, welke ook aldaar als hangende aan de bergen aanschouwd worden.-

Hier nooit gepasseerd zijnde zagen mijn ogen vele nieuwe dingen,- Wij kwamen te Loenen en klein afgelegen eenzaam dorp en daar de voerman hier een weinig wilde vertoeven, zo ging ik voor den eerste maal uit de kar, schoon ik hiertoe al meermalen gelegenheid had gehad, want wij waren al 5 herbergen gepasseert, die toch nooit door voerluij worden voorbijgereden- Ik verzogt in de herberg om een kopjen koffij, diet wierd klaargemaakt en ik vroeg de voerman, of hij met wilde drinken, dat hij ook dede,- Terwijl wij dronken kwam er iemand met ene pastorale deftigheid binnentreden, uitgedost met een pastoorshoed op en in langhangende groenen japon, de kousen niet opgebonden, met groene pantoffels uit ene lange pijp rokende, van ene matige lengte, dik en welgezet, weldra vernam ik , dat het een praedikant dier plaats was, - enkel nieuwsgierigheid dreef hem naar ons toe, men kon aan alles zien en merken dat zijn geest naar meer voedsel smaakte, als men daar verkrijgen kon,- dit voorbeeld op mij toegepast, vervulden mijn geheele hart met eene sombere gedagte en was het voorwerp van mijner bepeinzing in de eenzame heide.- Den tijd was daar, wij moesten afrijden en kwamen na veel sukkelens om half elf te Beekbergen een dorp veel gezelliger en beschaafder als Loenen, wiers ligging schoon is maar ook al van alle zijden omringt van ene dorre heide.

Hier namen wij slechts een borrel en gingen voort op het Meerveld, een buurschap drie uren van Harderwijk gelegen, alwaar wij namiddags

ten drie uren aankwamen, een weinig eten verzoekende, konden niets krijgen als eijeren en boter en brood waarmede wij onze maaltijd deden, drinkende daarbij een glas dun slecht bier; want goed bier wordt op de Veluwe niet gevonden.- Nu was de Harderwijkse toren altijd in ons gezicht, en door het slingeren der wegen, scheen hij dan voor, dan rechts, dan links van ons te zijn, een toren zonder spits, van enen verbazende hoogte en dikte dienende tot een baak voor de zeevarenden, en men mogt ook wel zeggen voor de reiziger te land.- 't was bij zeven uren toen wij in de stad aankwamen, afgemat van reizen moest ik evenwel naar verblijf omzien, hier maakte ik dan ook mijnen eerste werk van.

Dom: Glashorst had mij enen Milko, alwaar hij ook te huis was geweest, gerecommandeert- deze vroeg ik aanstonds uit maar hij had tot mijn leedwezen geen ene kamer los- Doch zeide zijn zwager Daffelaar een slager nog een klein kamertjenn wilde verhuuren waarover ik blij was- het welk in ook voor 40 Guld: 's jaarlijks huurde om aar te gang te komen,- Eten, bed, alles wierd in gereedheid gebragt, en ik ging direct om 9 uren slapen.- Men zou zeggen ik had goed, gerust moeten slapen, als zeer vermoeijd van de reise en 's morgens vroeg opgeweest; maar het tegendeel had plaats- Ik kan betuigen nooit zulk enen nacht gehad te hebben. Alles kwam mij voor den geest met de akeligste couleuren, en mijne gedagten vlogen van het ene voorwerp naar het andere,- den somberheid des nachts vermeerde mijne aandoeningen, ik verlangde na den dag. Het doodsche geluij der doffe klok 's morgens om 5 uren vervulde mijn ziel met iets dat ik niet in

staat ben uittedrukken, ene koude rilling bespeurde ik over mijn geheele lichaam terwijl mijn geest zwaarmoedig peijnsde, en mijn oog een traan ontronde,- Nadat ik ontbeten had sprak met mijn hospes over deze en gene dingen en om 9 uren kleede ik mij en ging toen na B. Nieuwhoff, Professor Philosophiae toenmaals Rector Magnificus, en liet mij aldaar op de lijst der Acad:Studenten aantekenen waarvoor ik hem twee drieguldens toereikte.-

Een man van omstreeks 40 jaren oud, ongemeen vlug- Hij vroeg mij waarin ik voornemens was te studeren? Ik antwoorde in alles wat mij tot een bequaam Theologant kon maken, dan zult gij ,zeide hij, ongetwijfelt ook Logica, Mathesis, Metaphijsica en Phijsica medehouden-

Deze prees hij mij aan als noodzakelijk en nuttig, schoon ik naderhand slechts den twee eersten bijwoonden waarvan ik naderhand nog groote berouw had, vooral van de Metaphysica want dit Collegie wierd zo gehouden dat men er weinig of niets van konde leeren.- Om half twaalf ging ik na huis en dagt er op dat ik een middagtafel moest gaan zoeken, deze vond ik bij ene Mietjen Gallois alwaar wij in de week 3 Gulden 's middags verteerden, want ik volgde ook de gewoonte der meeste studenten, dat is 's morens en 's avonds mijn eigen kost deed, en na verloop van een jaar moesten wij al 3-10 – 'smiddags betalen,- Wij hadden best eten maar dat ongewone en zuure mijner commensalen, kwam mij vreemd voor, er wierd niet gebeden, niet gedankt, en soms zo met het eten geleeft, dat ik er een afschuw van had, en met ene jeukende maag de tafel verliet.-

Die groentjes (zo noemt men de nieuwaangekomende studenten zo lang zij niet door den Studenten Senaat gepromoveert zijn) worden altijd heerlijk gefopt en voor het lapje gehouden.- onder anderen kan ik mij herinneren dat wij eenmaal grauwen erwten met een heerlijk gebraden rundvleesch zouden eten waar zo mede wierd gemorst en geknoot , dat ik het niet kon eten, evenwel wierd mijn bord opgehoopt vol gedaan , ik at er niets van- ik moest eten, maar weigerde zulks volstrekt. - Zij grepen mij, maakten vest en overhemd van boven los en schepte daar niet alleen mijn bord vol maar ook al wat zij overgehouden hadden in.- Rare vertoning- Met kwaadheid mij er tegen verzetten kon mij niets baten, maar een goed vriend, met wien ik ook zamen at , ried mij om alle zulke onaangenaamheden te ontgaan, dat ik mij hoe eerder hoe beter moest laten ontgroenen waartoe ik schielijk resolveerde, het koste mij een half anker wijn , waarvoor ik het burgerrecht verkreeg, en heb naderhand nooit diergelijke onaangenaamheden meer gehad. – Naderhand heb ik ook nog gegeten bij H: Verhoef, A. Klinkhamer, en H. van Dalen-

Om een uur wierd er altijd gegeten, ik ging na het eerste middagmaal genoten te hebben een weinig wandelen, en ziet aan de Smeepoort ontmoetten mij een ouden bekend vriend W.L. Entink (*), dien voor 2 dagen ook te Harderwijk was aangekomen – Hoe blij was ik dat ik een bekende zag, die met mij hetzelfde glibberige Academiepad zou aanvangen te betreden. Ik beschouwde met een geheel ander oog, en overdagt met een geheel ander hart. Wij waren voorheen op de Latijnsche school te Doesborg vrienden, maar nu wierd onzen

vriendschapsband nog nauwer toegehaald, daar wij in elkander vonden, dat wij tot hiertoe gedurende ons verblijf te Harderwijk te vergeefs zochten- Hij al zo veel langer hier geweest zijnde kon mij in vele dingen enig licht geven die mij nog te doen stonden, dit deed hij ook als een getrouwen vriend.- wij gingen zamen 's middags bij den oudsten Professor Theologiae J.R. Schacht een kopje thee drinken , aan wie ik ook ten sterksten was gerecommandeert door deze en genen.- Deze gaf mij een list dier collegies op, welke ik vooreerst moest bijwonen , namelijk bij Professor Schacht Antiquitates Hebraica, Catecheticum – Theol. Naturalis – Mathesia Encyclopediae etc. bij Professor Nieuwhof logica , Metaphijsica, bij Professor Scheidius Hebreeuws en Arabisch- bij Professor Muntinghen Historia eccles.- bij Professor de Rhoer versio Graeca Luciani en N. Testamente. Niet beter wetende of dit alles moest zo zijn, keurde ik alles goed, en woonde ook alle dezen collegies bij – maar hemel welk een verwarring . De gehele dag moest ik lopen van het ene collegie naar het andere, en ik wilde ik het gehoorde overwegen en mij tot den volgende dag praepareeren , dit moest ik 's avonds en 's nachts doen , ik wilde toch liever 's nachts werken, als nergends van weten, nooit kwam ik voor twaalf uur te bed, ja zomers wierd het wel 2 of 3 uur.- Ja door het menigvuldig werk gebeurde het , dat ik na veel slovens en werkens en van het een en van het ander zoms weinig wist- Na een weinig tijd begon ik zelf de verkeerdheid van dezen aanleg te merken en was zelf met de zaak verlegen- ik wilde wel enige collegies nalaten, maar als ik indagt: Misschien zal ik daardoor Professoren beledigen- en ik heb reeds op dezelve ingetekend 30 Guld:

van een geheel en 15 van een half collegie . zijn dan zo goed als weggesmeten, dit maakte mij deze stap moeilijk- evenwel wilde ik vorderingen maken, dan moest ik er toe resolveeren, - de eerste zwaarigheid was ook gelijk ik vervolgens merkte, van geen gevolg maar de laatste wierd mijn beurs gewaar bij mijn vetrek van de Academie- Wat doet men toch al niet om zich te verrijken, dit zou ik nooit gedacht hebben van menschen, die in enen post zijn gestelt waarin zij anderen, de hoop des vaderlands tot voorbeeldens en onderwijzers zouden verstrekken –

(*) In het boekje “Breevoort can ick vergeten niet” H.A. Hauer, pag 56-58, wordt deze Willem Lodewijk Entink beschreven als pastor (1795-1835) van de Hervormde Gemeente te Bredevoort.

Menigmaalen dacht ik, wat zijn die jongelingen toch niet bevoorrecht, wier ouders de Academie en deszelfs leerwijzen kennen, en niet hun gantschen bestuur en onderricht van een vreemde hand behoeven te verwagten.

De logica, waarin ik reeds ten dele was onderwezen door den Rector Camphuizen woonde ik maar een half jaar bij, niet omdat ik ze toen volkomen begreep maar omdat ik op het collegie niets profiteerde en ook begreep dat ik er zo veel van verstond als in 't vervolg in mijn kring zoude nodig hebben.- 't is wel waar, die zijnen geleerdheid op de Collegies zal opdoen, zal het nooit verkrijgen, maar op het enen toch eigenlijk eerder als op het andere , wijl de ene veel beter gavens heeft

om zijnen wetenschap en kunde aan anderen mede te delen als anderen-
De Metaphijsica heb ik twee

jaren gehoord.- en zou de zeker nog langer gehoord hebben was het niet
dat ik toen met een Theologische Collegies te zeer bezet wierd.-

Het Grieks collegie over de Lucianus liet in aanstonds varen maar over
het N:T, heb ik het 2 jaren bijgewoont, dit laatste wierd naar tweemaal
in de week gehouden.- De Historia eccles: bij Prof. Muntinghen wierd
in een jaar afgehandelt en ik begon dus met het tweede jaar de
Christelijken zedekunde bij denzelve te schrijven en eindigde ook dit
Collegie het jaar daaraan volgende.-Hebreeuws en Arabisch ben ik
blijven houden tot dat ik den Academie verliet, maar het Sijrisch,
Samaritaans, Aethiopisch etc. heb ik maar leeren lezen.- Geen collegie
is er nuttiger voor een Theologant als het Catecheticum bij Prof:
Schacht, alwaar de waarheden van den Christ:

Godsdienst op ene eenvoudige en duidelijke wijze even gelijk in
Catechizaties behandelt worden, dit was enkel Zaterdag van twaalf tot
een, maar ik heb meer als eens gewenscht dat dit meerder gehouden
wierden.- De andere collegien bij Prof: Schacht, hoeveel werk hij er ook
van maakte,

wilden niet veel zeggen want hij deed geen een stuk volkomen af.- Zelf
zijn Theologieen niet- die ik nooit verder heb kunnen krijgen als tot aan
het leerstuk van de val der menschen,- ik weet gene andere reden
waaraan dit toe te schrijven als aan zijne grote accuratesse en
preciesheid, die zelfs

soms in kleinigheden en in bagetellen viel , zodat wij bijvoorbeeld factio in revelatie moesten veranderen en diergelijken moesten veranderen , waarmede hij dan een gedeelte van den Collegietijd doorbragt, hiervan quam ook natuurlijk dit gevolg, dat vele studenten hem verlieten, of weinig werk

van zijne collegien maakten, schoon hij anders een bij uitstek kundig en geleerd mensch was, en daarenboven een bijzondere begaafdheid had, om zijn kundigheden aan zijne discipelen mede te deelen.

Met mijn derde Academiejaar begon ik dan Theologische Collegies bij te wonen wyl mijn plan was om maar vijf jaar te studeren.-

Prof: Muntinghem die alle jaar zijn Sijstthema Theologica afdeed, behalve enige weinige hoofdstukken, die hij het volgend jaar behandelde , was mijn eigenlijke leermeester, zodat ik in twee jaar zijne geheele Systema in scriptes kreeg, en daarenboven nog de loca probantia of Biblica uitvoerig behandelt, met al het voor en tegen, waarover hij bijzonder Collegie hield:- Een man geheel geschikt tot diens post, welke hij bekleedde, waarvan zijne private en publieke werken kunnen getuigen.- 't was ene gewoonte tweemaal op de Academia onder ieder Theologisch Professor eens te preken, hieraan ook willende voldoen predikte ik ook met het eindigen van mijn vierde Academiejaar onder Professor Muntinghen over Matth: V vs 43-45. en met het eindexamen van mijn 5de Academiejaar onder Professor Schacht over 2 Cor: V vs 19-21 welke laatste preek ik ook tot een proeftext nam op mijn examen praeparatorium.

Met paschen 1793 verliet in de Harderwijkse Academie en gaf mij aan den Inspector van het Lattis van Zutphen D: van Wullen aan om geexamineerd te worden 't welk ook op het volgende paaschelattis geschiedde door D: van Wullen, en wierd toen onder het getal, na de formulieren van eenigheid getekent te hebben, der proponenten aangenomen.- Mijn toeleg was nu om nog wat proponent te blijven, ten duien einde ik enigen voorraad van preken konde verkrijgen, maar wierd hierin teleurgesteld.:_ Angerlo was vacant geworden door het vertrek van Ds D. Bodden na Borculo in het begin van Maart 1793, ik werd van Ds A. de Rooij toenmalig praedikant te Zeddam verzorgt zijn tourbeurt in de vacature te Angerlo waar te nemen, 't wek ik deed de tweede zondag na mijn examen . Uit een tweede en derde hand vernam ik dat ik de Angerlosche Gemeente voor het grootste gedeelte zeer had voldaan- Kort daarna preekte er ook H.J. Greve proponent te Deventer, voor wie door enige lieden uit Doesborgh onder anderen de Heer A: Ketjes en de praedikanten zeer wierd gewerkt bij de Angerlosche Gemeente- maar vruchteloos gelijk van agteren bleek.- m de waarheid te zeggen had ik

weinig zin te Angerlo er was geen wheem, ik moest te Doesborg gaan wonen een half uur van Angerlo- 'S winters bij regenachtig weer een bijna onbruikbare weg , weinig kennis er hebbende- en alles kwam mij er even somber en doods voor,- en toen ik hoorde dat ik er waarschijnlijk beroepen

zou worden wenschte ik wel eens, er niet gepredikt te hebben.- De dag van het beroep werd bepaalt op 19 Junij 1793.- Intusschen kwam de

heer van Pabst op Bingerden , die wel niets in de beroeping te zeggen heeft, maar evenwel door zijne onderhorigen, en weldadigheid aan de Gemeente

bewijzende er veel in kon doen. Hier kwam bij dat er zich 's Zondags voor de beroeping een proponent Nadler op deed op te preken, de Gemeente voor mij zijnde was bevreesd toen zij dit hoorden, dat de Heer van Bingerden die onder zijn gehoor zou komen, zich voor hem zou verklaren, en zo kunnen begeerten verijdeld worden,- Zij konden het er wel doorhalen , maar het zou dan toch niet met genoeg van de Heer van Bingerden zijn aan wie zij zo veel verplichting hadden- Zij vinden er iets op uit om alle hindernissen uit den weg te ruimen en haar zin te krijgen- Zij committeeren Jan Heitink om tot mij te gaan en mij uit naam van den Heer van Bingerden te verzoeken, of ik dienzelfen Zondag namiddag te Angerlo wilde prediken , op weg naar Doesborg mij ontmoetende deed hij mij dit voorstel- Ik was er met verlegen,- Ds G: van Kroon toen nog praedikant te Hummelo en zeer goed vriend van mij, wist ik , was bij zijn broer J.H. van Kroon, ik ging na hem toe en nam raad met hem over dit geval, waarin ik niet veel zin had.- Deze dagt dat ik dit niet wel kon weigeren, te meer omdat ik er toch al eens gepredikt en daar door getoont had, wel iets voor de Angerlosche Gemeente over te hebben- Maar ried mij te gelijk om direct na Bingerden te gaan en zelf mondeling mijne bereidvaardigheid aan den Heer van Bingerden te betuigen; dit deed ik,- maar wie kan zich verbeelden, wat ik gevoelde toen deze Heer, die ik nooit gezien of gesproken had verklaarde niets te weten van diergelijk ene verzoek.-

Ik vertoevde een weinig bij hem.- Hij zeide eindelijk dat ik hem plaazier zou doen , zo ik kwam prediken, maar hij had er niet om laten verzoeken. Na recommandatien vertrok ik.- Wat nu? Ik ging na de schoolmeester P: Gerbrands alwaar ik het geheim ontdekte.- De Freule van Pabst evenwel, de heer van Bingerden zijn zuster, had terwijl enige uit de Gemeente met haar over de beroeping gesproken hadden, laten blijken dat zij begeerig was mij te horen prediken- dit geval evenwel gaf mij enen geweldigen Anih (?) , dan ik resolveerde toch om te prediken, schoon zeer ongaarne , en dit was van dien uitwerking, dat ik alles op mijn zijden kreeg, en den 19 Junij tot praedikant te Angerlo met eenparigheid van stemmen wierd beroepen. – Als mij niets van beroepen te zullen worden kunnende voorstellen, had op diezelfde dag een predikant voor Ds van Slogteren te Deutichem op mij genomen, verbeeld u hoe ik gestelt was toen de Angerlosche schoolmeester P. Gerbrands mij het beroep kwam brengen , terwijl ik gereed stond om na Deutichem te rijden, ik vertrok maar kan betuigen mij zelf in mijn preeken zelf niet verstaan te hebben – gelukkig dat ik zeer goed gememoriseert had. – Ds Mijers toen predeikant te Keppel, die te gelijkertijd onder mijn gehoor, en mijn intimen vriend was, zeide mij in ‘t na huis gaan tot mijne geruststelling dat ik zeer wel gepredikt had, alleen was ik een weinig verlegen terwijl zich er een paar ter trouwen aanboden om het trouwformulier te vinden.- Nu kreeg ik de handen zo vol werk dat ik niet wist, wat het eerst te doen.- Slechts 4 weken hebbende, moest mij daarbij praepareren tot mijn examen peremptorium, ‘t welk bepaalt wierd op 12 Augustus 1793,- ’t welk ook

gelukkig volbragt, geexamineert wordende door den Inspector Ds van Wullen.- De dag van bevestiging wierd bepaalt op den 1 September waartoe ik Ds P Glashorst op voorstel van Mevrouw van Palland verzogt doch deze weigerde zulks, om welke redenen weet ik niet.- Nu moest ik nog een intrepreek klaar maken, waartoe ik verkoos Rom: 1 vs 16, predikende Ds van Wullen, die mij bevestigde , 's morgens 1 Petri 5 vs 2,3,4.-

Dewijl te Angerlo geen pastorie was , zo moest ik te Doesborg een kosthuis zoeken, ene huishouding aan te schaffen was mijne zin niet, ik zag slechts naar een paar kamers om met de middag kost, zo toch was ik ook gewoon geweest te Harderwijk te leven. – En deze vond ik ook bij M: de Witt in de Veerpoortstraat , waarmede ik gedurende een jaar accordeerde voor honderd

Rijksdaalders- Twee dagen voor mijne bevestiging kwam ik in dit mijn nieuwe logement alwaar ik alles even akelig en doods vond daar de kamers log en hol en niets vrolijks hadden maar veeleer na een gevangenis geleeken en de Wit met zijn vrouw zulk een verkomen hadden dat ik toen en in het

vervolg ook meer in mijnen vermoeden versterkt wordende weinig aan hunlieden had- Ik gebruikte deze twee dagen om mijn intrepreek volkomen in orde te brengen en te memoriseeren, ik zag in al dien tijd geen mensch- blij was ik toen het daglicht van den 1 Sept: rees schoon ook nog een weinig

bevreesd- Om 9 uren 's morgens begon de Godsdienst en om half twaals eindigde dezelve, Ik onverwagts met alle aanwezig zijnde

broeders door de Freule van Bingerden verzogt ten eten, waarom de Godsdienst na en middag quartier over twee eerst begon en om 4 uren eindigden.-

Nu gingen de broeders en goede vrienden met mij na Doesborg een kopje Thee drinken en een pijpje roken, dan ik heb nooit van mijn geheele leven naarder avond gehad, als dezen toen dit gezelschap op 7 uren vertrokken was.- Eenzaam zat ik daar, en gevoelde het zwaarwichtige van dien post

welke ik op mij genomen had in den volsten mate, de nacht kwam aan, ik dagt het zwaarmoedige door den slaap te verdrijven, maar het tegendeel had plaats- Had ik weinig of niets te doen gehad dan had ik het hier op den duur net uitgestaan- Als ik te huis was maakte ik mijn werk van studeren, en dan tijd, die overschoot besteedde ik tot het bezoeken mijner gemeente en goeden vrienden, vooral namen mijnen visites op den huize Bingerden veel tijd weg- want indien ik daar niet 3 tenminste tweemaal in de week kwam eeten, dan kon ik niet voldoen, deze menigvuldigen aanzoeken waren aan den enen kant aangenaam, maar aan de andere kant ook lastig, vooral dan wanneer ik mijn tijd tot iets anders nodig had, zo heb ik meermalen om te voldoen den dag op Bingerden en den nacht met kinderen doorgebracht want het preken is eerst een ongewoon werk en het opstellen van een preek vereischt al veel tijd en moeijte, 't welk ook nog onderscheiden is, na dat men meer of min kundigen toekomst heeft , nu was het eerste mijn geval daar geheel Bingerden altijd huiszittenden ter Kerke quam , lieden van enen

bijzondere kunden, en enen uitstekende Godsvruchtigheid- Dan ik trof het bijzonder wel dat in in den herfst mijn wrk aanvaarde, 't welk ook tot den volgende Maj 1794 mijn lot werkelijk verligte, dan ik 's morgens maar behoefde te prediken, en dus met enen preek kon voldoen, 't welk te Angerlo een gebruik is, wegens den verren afstand en slechte wegen.- Ik maakte ook geduurig werk van het bezoeken der Gemeente en hoe verheugde ik mij, dat ik bij allen gul en vriendelijk ontvangen wierd, het verlichtte mij den last, dien ik op mijnen schouders droeg en was en bron van aanmoedigingen hierdoor wierden banden van vriendschap gelegd, die nooit weder verbroken kunnen worden; ja ik kon ook niet anders verwagten daar ik van allen groepen en begeert was.- Zommigen kwamen er mij wel eens een weinig heel en stoer voor, maar wat kan men en zal men anders van onkundige weinig beschaafde boweren verwagten, en de ondervinding heeft mij op den duur geleert, dat hun dit als het ware aangeboren is en slechts uitwendig, daar daar de meningen van het hart geheel anders welmenender zijn .- Toen ik de Gemeente leerde kennen was mijn eerste en grootste werk , al wat geen lidmaat was, klein en groot, jong en oud tot de Catechizaties aan te sporen , dit was van een gewenscht gevolg, zij gehoorzaamden mij, en kwamen getrouw.- onder deze waren nog een groot aantal oude getrouwde lieden voor welke in een bijzondere Catechizatie 's avonds nam, omdat zij zelf betuigden niet gaerne met de kleinere te willen gaan, deze waren 24 in getal, en men zou zeggen er moesten er nog meer geweest zijn ,

wijl in jaren herwaards er niet veel werk van Catechizeeren te Angerlo was gemaakt,

vooral toekomende bij de praedikant S. de Bevré, een gemeen en slecht suppliant, die eindelijk ook nog van zijn post ontzet is om zijnen schandelijke levenswijzen. –

Ik gevoelde weldra welke een moeilijk werk in had ondernomen, waarbij men de gaven van menschenkennis, meededeelzaamheid, duidelijkheid, eenvoudigheid, ja ik weet niet al, maar vooral geduld in de volle mate nodig heeft- moeilijk te meer omdat de meeste dezelve niet konden lezen of

schrijven, dan ik bleef met moed en geduld voordgaan, in hoop en vooruitzicht op het nut dat ik daardoor stichten zou- waarin ik ook met blijdschap slaagde.-

Het getal der jongere Catechizanten, was in den beginnen 92, vorwaar vele, gerekent na de Gemeente, daar het getal der Gereformeerde zielen omstreeks 340 bedroeg,- en ook velen, gerekent na de distantie, want toen Catechizeerde ik te Doesborgh, en in aanmerking nemende de slechte wegen waardoor vele kleineren genoodzaakt wierden te huis te blijven, vooral in den winter.-

Mijn hart was geheel voor buiten gestemt, waarom ik ook zeer weinig verkeerung hield met lieden uit de stad, daar toch vind men zelden dat oprechte , gulle en welmenende dat men bijna overal bij alle buitenlieden aantreft.- Meermalen ben ik in gezelschappen geweest alwaar ik welstaans halven moest gaan, alwaar het mij zeer verveelde, daar ik zoms geheele middagen of avonden doorbragt onder mij of een

ander waarlijk wijzer gemaakt te hebben, en zodra dit aan gezelschappen ontbreekt, en alles even stijf, gedwongen, complimenteus toegaat, dan zijn ze mij niet waardig, hierom dat ik dezelve hoe langer hoe meer ontweek,- en verlangde om bij mijne Gemeente te wonen, dit verlangen gaf ik ook een en andermaal te kennen,- 't welk van dat gevolg was dat en Gemeente maar voornamelijk den tijdelijke Heer van Bingerden zich beijverden, om een adres van verzoek om een pastorie, te vervaardigen aan de Gedeputeerde Camer des Graafschaps Zutphen- Dit werd gepraesenteert en zou ongetwijffelt van een gewenscht gevolg geweest zijn, was het niet dat het oorlogsvuur reeds op onze vaderlandsche grenzen woedde, ons vaderland, en ook ons met ene revolutie dreigden, en daarom onze toenmalige wijze en Godvruchtige regenten van alle nieuwigheden deed afzien. Daar zij veel te denken hadden aan, en te redden met het oude,- hiervan dan, dat wij in onze beste hoop wierden teleurgesteld.- En deze hoop verdween geheel en al toen de Heer van Bingerden den 8: Novbr 1794 Bingerden verliet wegens het naderend oorlogsgevaar, en de vlucht nam naar Oldenburg, want de Franschen hadden daags te voren Nijmegen ingenomen, en vooral toen in het begin van Februari 1795 de Revolutie bij ons begon.- 't was in deze dagen en tijd van verwarring, en de grootste moedeloosheid-

Doesborg zou in staat van Defensie gebracht worden- de inundaties wierden in het werk gestelt, waardoor het grootste gedeelte van Angerlo overstroomde, en ik natuurlijk van mijne Gemeente werd afgesneden, het Hospitaal der Hannoveranen kwam alhier, waardoor vele

besmettelijke ziektes in de stad gebracht wierden, vervolgens werd het Keizerlijk koornmagazijn hierheen vervoert, 't welk een ontzettende quantiteit bedroeg , waarmede alle publieke gebouwen en huizen van particulieren, die niet bewoont wierden, wierden gevult- het heen en weer trekken der troepes, het ene al woester, als het andere,- het naderen vsn ene geduchten vijand- en diergelijken, bragt mij in de grootste verlegenheid. Ik wist niet hoe ik het in deze akeligen omstandigheden zou maken, - de Heer van Bingerden had mij bij zijn vertrek aangepraesenteert of ik met hem wilde gaan onder de beste beloften, waarin mij mijne nauwe betrekking en liefde tot mijne Gemeente weerhield- en nu zou ik in hunnen nabijheid evenwel niet met hun kunnen verkeerem, en mijn werk onder hun verrichten!

Dan er doet zich iets op, 't welk mij doet resolveren om bij Angerlo te gaan wonen bij Wander Pauls nabij de kerk van Angerlo welke ene zeer geschikte kamer had, die tot hiertoe bezet was met Hannoveranen, maar den 11 Decbr. 1794 vertrokken, hier quam nog bij dat ik voor de tweede maal door een roedendrager aanzegging kreeg om op mijnen kamers bij de Witt twee geblesseerde officiers in quartier te hebben- waarop ik den 13 Decbr. vertrok na Angerlo, alwaar ik alles rustig en stil vond, 't welk mij zeer vreemd voor kwam daar te Doesborgh alles in beweging was, nacht en dag- hoe gelukkig dagt ik bij mij zelven ben ik nu, geheel afgescheiden van het gewoel des oorlogs, maar in dit voorrecht kon ik mij niet lang verblijden , daags na het vertrek der Hannoveranen kwam er een depot Hussaren van Sas ter inquantiering, waarvan ik geen der

minste overlast had, wijl er zo weinigen getal waren, dat er ieder boer er slechts een en enige weinige twee in 't quartier hadden.

Den 14 Jan: 1795 quam er onder dat zij moesten vertrekken den dag daaraan volgende, 't welk geschiedde! 'S Morgens om 4 uur, maar met niet weinig ontzetting, zij hadden zich anders zeer wel gedragen, maar mijn hospes had van ene Husaar enige zakken haver voor ene geringe prijs gekocht,

'welk en den koper en den verkoper strafbaar stelden, in de buurt bij J.B. Thijen was een Wachtmeester in 't quartier, die dit was ter oren gekomen; Deze quam een uur voor het vertrek met eene ijsselijke woede kloppen op de deur om wraak te nemen- de Husaar was reeds weg –

Hij trok mijn hospes met geweld van het bed en dreigde hem mede te nemen, 't welk ook geschied zou zijn, was het niet dat ik door mijne voorspraak en bemiddeling hem gered had, tot blijdschap van zijne bedroefde vrouw en huisgezin, ook kwam hierin nog ter hulpe een lieutenant der Keizerlijken Infanterie, welke dags te vooren met zijn Regiment te Angerlo was gekomen, en bij mij op mijn kamer ingequartiert,- hij was een zeer braaf en geschikt mensch- van den Lutherschen Godsdienst, hebbende in zijne jeugd naar zijn zeggen ook in de Theologie gestudeert- Dan deze vertrok zaturdags daaraan volgende den 17 Jan: met zijn volk naar Westervoort om aldaar den Brug van de Ijssel te verbranden .- 't was reeds avond geworden en in de week niet hebbende kunnen studeren, dagt ik, terwijl toch nu alles stil en rustig was, mij nog te praepareren voor Zondag om te praeken-

Om 9 uren ging het gehele huisgezin na bed, maar ik noch niet vaerdig zijnde , bleef nog bezig met het bewerken van Ps: 37 vs 5 willende mijne Gemeente opwekken tot het kinderlijk vertrouwen op God in onze angstvollen en benauwde omstandigheden, mijn hart gevoelde niet weinig, daar ik ieder reis dagt morgen kan de klaatste maal zijn, dat ik tot mijne lieve Gemeente spreek en niet zonder grond, daar het verschrikkelijk oorlogsvuur ons ieder ogenblik naderde, het gedonder des geschuts onze benauwde harten met schrik en vrees vervulde en de ijsselijkste rampen met schrik ons voorspelt wierden. Geheel gevoel, en ingespannen van gedagten zat ik daar in de stille eenzaamheid, niets horende als het gebrom mijner brandende kachel, en ziet eenstijds word ik in de loop mijner bepeijnzigen gestoord door een geweldig slaan op de deuren en vensters dat ik niet anders dacht of zij zouden alles in stukken slaan, met een ijsselijk geschreeuw maak los, maak los- Mijn hospes hierdoor wakker wordende springt aanstonds het bed uit maakt de deur open en laat hun binnen, (Dit zou hij, zo het in geen oorlogstijd geweest was, niet gedaan hebben, voordat hij geweten had, wie er voor was; maar een ogenblik ophouding kwam in toentertijd zoms duur te staan, wij waren toen slaven, en moesten de gebiedende stem der trotschen en woesten soldaten, zodra mogelijk was, gehoorzamen)- hij plaatste hun in de keuken willende vuur aanleggen. Maar neen, zij drongen met geweld door, op mijne kamer, zeggende tegen mijn hospes, wier musten beij der Pastor seijn. –

Nog niet hersteld van den eersten schrik, kwam er nu ene boven op, daar ik mij onverwagts omringt zag door een woeste bende Kroäten,

na mijn gedagten ongeveer 30 man. Zij hadden 's avonds Arnhem verlaten en aan de Franschen overgegeven, ene bende vermoeijt, half bevroren en bijna gelijk het scheen, uitgehogert,- Dan dit laatste was den keizerlijken soldaten alle eigen, zij konden twee, drie maaltijden op elkande doen, en dan nog de laatste met dezelve graagte als den eerste, en hoeveel men hun ook gaf, zij aten er van zo lang als er iets was, zonder uitscheiden, om hiervan een staaltjen bij te brengen, zo heb ik zelf gezien dat een keizerlijk soldaat dapper zuurkool gegeten hebbende een uur daarna kwam met een drieponds brood en een weinig onuitgebraden verkensvet-

Dit vet braadde hij in de pan uit en stipte zonder ophouden van dit brood zo lang in dat vet, af etende als er was.- De bende, die mij een visite gaf was vermoeijt, want zij kwam in den nacht van Arnhem niet wetende hoe nabij de vijand was; en ongetwijffelt was zij dienzelfen dag nog verder gekomen

van de Greb over berg en dal , struik en Bosch,- de moed was toen ter tijd geheel uit de keizerlijken zij waren vol vrees en schrik voor de Franschen.- De bende was half bevroren want het was ontzettend koud, de bomen waren buiten dicht van vouwijsel en niet minder de lange baarden en andere versierselen van deze na geen menschen gelijkende Kroäten.- Ik vroeg haar te gaan zitten, maar neen; zij gingen haren gang, zommigen zagen mij aan met enen valschen grimlach zonder een woord te spreken, anderen gaven al rondgaande een gebrom van zich gelijk een noorsche beer, anderen waren bezig met de kachel te beschouwen en er zoveel turf, houd en steenkolen in te pakken, dat zelf de deksel er

boven niet op kon (ik mogt dit niet herstellen) 't welk een bijna verstikkende damp verwekte. Enige vielen in het ledikant- hunne zware buxen ontploften de een na de ander op de floer, hunnen blixemende ogen met een gerimpelt voorhoofd gaven meer en meer de helsche woede hunnes harten te kennen- enigen dooijden hunne beijsde baarden boven mijn brandende kaars, die daardoor weldra duister wierd.- Nu kwam er aanstonds een geloop, gestoot, gestamp dan stond, dan hing dan lag ik eens, niet wetende waar ik was- ik zocht zo veel mogelijk van de kamer aftekomen, maar kon zulks niet- wijl de deur toe, de geheele kamer bezet was- en toen er wederom licht kwam bevond ik dat ik aan de verkeerde zijde der kamer de deur had gezocht.- Nu eischten zij brandewijn; ik betuigde hen herhalende reizen dezelve niet te hebben- Zij trokken hunnen sabels met den ijsselijkste dreigementen; ik beloofde hen brandewijn uit de buurt te zullen gaan halen, enige wilden dit en sloegen mij van agteren aan, maar wierd door anderen opgehouden, de zeiden ik moest bij hen blijven, endelijk evenwel wierd er geresolveert ik kon gaan, Ik zag toen ik van de kamer kwam, geen hospes, geen vrouw, geen meid of knecht, dit maakte mij verlegen, ik ging met de fles na de herberg, door twee geleigeesten met scherpe zwaarden, gevolgt wordende, denkende bij mij zelf, zo ik ontsnappen kan, is 't veiligst voor mij het hazenpad te kiezen, in de herberg zijnde posteerden zij zich aan de deur, en ik verzocht den hospes mij agter aan het huis uit te laten, met bijvoeging dat hij dien vles vol brandewijn aan mijnen gasen zou bezorgen denkende, 't is beter goed als bloed te verliesen, latende al mijn hebben en houden ten beste na, ging ik

midden in den nagt weg, eerst voorhebbende om na mijne ouders ter Keppel te vluchten , maar de Ijssel, die wel toegevroren , maar evenwel in den nacht schriklijk te passeeren was verhinderde mij hierin, daarom resolveerde ik te gaan na Kampstede onder Angerlo denkende daar tot den volgende morgen te blijven, en dan aan mijn eersten voornemen te voldoen.- Hier wierd ik , schoon op een ongelegen tijd, met veel deelneming en vriendelijkheid ontvangen, ik zag er zo gehavend uit dat zij mij bijna eerst niet kenden, schoon ik gewoon was er veel te verkeeren, zelf wierd ik verzogt, zo ik niet wederom op mijn kamer kon komen, van er te blijven en in tijden van overloop en inquantiering te helpen redden-

Ontwakende ging ik 's morgens 't eerst zien, hoe het op mijn kamer gestelt was,- hier vond ik alles in de grootste disorde, de bende Kroäten waren vertrokken, maar 9 groene keizerlijke ruiters in de plaats gekomen, die aan 't potsen en schoonmaken waren van hun paardegetuig zo dat het beter na een verkensschot , als na een kamer geleek waarop ik logeeren zou, evenwel vroeg ik hen of zij de kamer niet voor mij konden ruimen, dit niet kunnende verkrijgen, verkreeg toch evenwel zo veel, dat ik kisten en kasten sloot, om dat gene, dat er nog in was, zo mogelijk te behouden,- veel was er al weg van het een en ander, zelf hadden die dieven het koperen beslag overal afgebroken, denkende dat het goud was. - Het meeste dat mij speet , was dat zij mij vele boeken, bij gebrek aan brand waarschijnlijk, of ook wel uit vuilachtigheid, verbrand hadden- ongetroost moest ik wederom vertrekken met verzoek aan mijne hospes om mij zodra voornoemden

inquantiering vertrok, te waarschuwen, menende dan tijd te vinden om het een en ander zo wat voor den eersten aanval te bergen,- dit deed hij ook, maar ik was nog niet bij hem of er was wederom een Keizerlijk Capitain ingequartiert, dezen bezogt ik, en vond in hem een man van verstand met een goed en inschikkelijk hart- welke mij toestond alles te kunnen bergen of brengen waar ik wilde, mits dat ik hem enige boeken ter lezing liet. Hij oeffende zich in den Nederduitsche taal, en verzocht mij geduurig bij hem te komen, 't welk ik ook deed met genoegen, Deze brave mensch zei mij ook de tijd, kunnende de dag evenwel nog niet stipt bepalen, van het vertrek der Keizerlijken om ons daartoe , zowel als tot de komst der Franschen te kunnen praepareren, en benam mij zelf veel van mijne vrees voor de Franschen komst, otkennende vele ijsselijke dingen, die er van hun verhaalt wierden, zeggende : *og zij zijn ook menschen, gij hebt aan ons volk gebreken gezien, maar vooral niet meer.*- Dan niet lang bleven wij in mijn nieuw logement zonder inquantiering, daags na mijnen vlucht kregen wij het huis zo vol volk dat wij ons niet meer wisten te bergen, 't welk al dag aan dag vermeerde, eerst 40- toen 60 en geduurende de laatste dagen ene geheele Compagnie zijnde toen 120 man sterk, dit wierd veroorzaakt door dat de Franschen zich geduurig aan de overzijde van den Ijssel lieten zien en meestijds alle morgen om half elf of 11 uur begonden te trommen, waarop alle keizerlijken hals over kop in 't geweer moesten komen en zich aan den Ijssel posteerden, daar nu ons huis aan den Ijssel bijna gelegen , en nog al ruim en wel voorzien was, zo behielden wij geduurig zulk een ruim getal tot onze gasten. -

En hoe het met zoveel volk toeging, kan een iegelijk ligt afnemen, die ooit eenen oorlog beleeft heeft, wij waren van niets meer meester en blij dat wij nog zo veel hadden, daar wij zitten, en van eten konden, de deuren stonden dag en nachts los, een ieder at en dronk naar welgevallen en meermalen vreesde ik dat het hus zoude afbranden, wegens de grote vuur, die zij in zo een bitteren, en nooit gehoorde koude stookten, ja hadden deze gasten nog ene drie weken langer gebleven dan was alles op geweest-

en meermalen vreesde ik dat het mij zou de
 afbraken, wegens de grote vrees, die zij
 in zo een bittere, en nooit gehoorde konde
 dookten, ja hadden deze gaden nog en drie
 weken langer gebleven dat was alles op geweest.
 Meermalen vreesde ik voor de grootste onheilen
 Daar zij niet eens maar geduig de goede vrouw
 Gebrands dreigden de kop in te houwen
 en dat nog wel een weduwe, met 9 kinderen
 waarvan de oudste slechts 18 jaar was.
 ook hadden zij enen hevigen haat tegen mij
 opgevat, 't welk voortkwam uit Religieuziteit
 waarin zij nog door onze buren, die spoorn
 waren, werden aangestoot, en om dat
 ik kunne verduyken oogenaken, zo veel mogelijk
 tegen ging, dit ging Lower, dat zij zelf eens
 bepaalt hebben mij 'nacht op het bed dood
 te maken, gelijk naderhand ontbekt is, maar
 hiervan werd ik gelukkig gered door mijne
 afwezenheid. Jedereen verlangde om
 van dit vee verlost te worden, 't welk

meermalen vreesde ik voor de grootste onheilen daar zij niet eens maar
 geduig de goede vrouw Gebrands dreigden de kop te houwen en dat
 nog wel een weduwe met 9 kinderen waarvan de oudste slechts 18 jaar
 was.- ook hadden zij enen hevigen haat tegen mij opgevat, 't welk

voorkwam uit Religiezucht waarin zij nog door onze buuren, die Roomsch waren, wierden aangestookt, en omdat ik hunne verderflijke oogmerken zo veel mogelijk tegen ging, dit ging zover, dat zij zelf eens hebben mij 's nachts op het bed dood te steken, gelijk naderhand ontdekt is, maar hiervan werd ik gelukkig gered door mijne afwesenheid. Iedereen verlangde om van dit vee verlost te worden, 't welk eindelijk ook gelukte den 1 Febr: 1795, diezelfde dag ging ik nog na Keppel om daar iemand af te halen.

'S Avonds teruggekomen was de geheele weg aan de Ooijpoort bezet met Roodbroeken, ik kon er niet uit, ging na S.Melchers, denkende daar 's nachts te blijven, de straten waren vol volk en meestal paardevolk, maar ik weet niet dat ik ooit benauwder ogenblikken beleeft heb als dien nacht- de

Keizerlijken trokken 's avonds ad, de wachten door Burgers bezet en de bruggen opgehaald hebbende, waren zij na huisgegaan, geen kwaad meer vresende, den schipbrug afgehouden zijnde was weggedreven, iedereen der Burgers en ik ook waren bezig de brug terug te trekken en op zijn plaats te brengen, dan terwijl wij daarmede druk bezig waren, hoorden wij van agteren op ons schieten en ziet er waren een menigte Keizerlijke dragonders in den stad, iedereen ging vluchten en redde zich zo goed hij kon en overal hoorde men alarm, het slaan op de deuren het schieten op straat en door de dueren en vensters was ontzettende, en verscheidene huizen wierden uitgeplundert.- twee Franschen die reeds over den Ijssel gekomen waren, namen zij mede.- Ik verlangde na huis,

en ging daarom, zodra mogelijk was, van Doesborgh weg vindende evenwel tot mijne blijdschap te huis alles wel, zijnde er evenwel 's avonds te voren nog ene patrouille geweest, die den vier paarden mede had willen nemen, zijnde wederom afgekogt voor 2 hemden en 4 zes kalven – Er was nu gene kleine blijdschap bij iedereen , die evenwel nog een weinig gestoort wierd door het vooruitzicht op ons toekomstig lot met de Franschen,- er was nu niet weinig natezien en te redden,- de Franschen evenwel bleven nog een tijdlang uit Angerlo wegens het hoge water dat hun verhinderde tot ons te komen.- Een chauffeur te paard wierd er evenwel al spoedig door den Commandant naar Bingerden gezonden, die bij ons wierd ingequartiert, een mensch waarmede wel was te leven, die heel veel goed van Bingerden na Doesbirg, zoals hij zeide, aan den Commissaris overzond maar bij zijn vertrek zeide, dat hij bij ons als Sauvegarde had gediend, en daarvoor betaling eischte, die hij evenwel niet kreeg- Van deze tijd af aan hadden wij te Angerlo geduurig Fransche inquantiering, doch evenwel nooit zo drukkede, als die der Keizerlijken.- Nu begonden wij ook wederom na 4 weken stilstand onzen openbare Godsdienst bijtewonen en uitteoeffenen.

Geduurende al dezen tijd was mijne achting en liefde dagelijks toegenomen voor de oudste Dochter van Kampstede met name Aaltjen Gerbrands, ene achting en liefde, die zo oud was in deszelfs eerste beginselen, als mijne kennis aan haar- Zij scheen mij toe, het geschiktste voorwerp te zijn, dat ik mij tot ene echtgenote konden verkiezen, en mijn gevoel in dezen was ook het hare jegens mij- wij

zwoeren elkander een ewigen trouwe, wenschende het zuur en zoet, dat de wijze voorzienigheid ons toeschikken zoude, met enen eenparigen schouder te dragen. - wij wierden den 15 Meij 1795 in wettigen ondertrouw opgenomen, en den 2 Junij daaraan volgende door onzen boezemvriend Ds Abbing van Lathum in den huwelijks staat ingezegend.

ingequatierd, een meentch waarmede we swar 53
 te leven, die heel veel goed van Bingerden na
 Doesborg, do als hij seide, aan den Commissaris
 overzond maar hij sijn verhef seide, dat hij by
 ons als kavegarde had gedient, en daarvoor
 betaling eischte, die hij evenwel niet kreeg
 hekkende daaron met vele dreigementen af.
 Van dese tyd af aan hadden wij te Angerlogedding
 Frankhe inquatiering, doch evenwel nooit
 vuttkende, als die der keide sijken. — Nu begon
 mij ook wederom na a welken stilstand onze
 onrubaren goddienst by te worden en uit te stellen.
 Gedurende af desen tyd was mijne achtting en liefde
 toegelikt toegenomen voor de vridde, Dochter van
 Kampstede met name halffou gebandt, ene
 achtting en liefde, die do vrid was in de keel eerste
 beginselen, als mijne kennis aan haer. Zij
 scheen mij toe, het geschikte, rooverste sijn, dat
 ik mij tot ene echtgenote konde verkieken, en
 mijne gevoel in desen was ook het hare, jegen mij
 wij zwoeren elkander een eeuwige trouwe, wensche
 het d'uur en doot, dat de wijze, voorzienigheid ons
 toeschikken soude, met even een eeuwige, schouder
 te dragen. — mij wieder den 15 Meij 1795 in

– wij bleven nog op Kampstede wonen, zo vanwege de onrustige tijden
 als ook om de inquatiering, die te Doesborg nog al gestrengelijk
 voortduurde, - te ontgaan, waarvan Angerlo, tenzij bij extraordinaire
 gevallen, bevrijd bleef- Hoe genoeglijk rolden nu onze levensuren met
 den stroom der vergankelijkheid, wierd ik nooit gekweld door

zelfverveeling, maar vond duizenden van zalighēen in de nabijheid mijner zielsvrienden, en hoe konden wij ons verblijden toen wij de eersten vrucht van onzen echtenband in den avond om 8 uur van den 6 Maart 1796 aanschouwen mogten, deze verbond onze harten nog nauwer, als zij ooit verbonden geweest waren, zij was een meisje, en wierd den 29 April daaraan volgenden door mijn vrouw zelf ten doop gehouden, en door mij gedoopt.- Verkrijgende daarbij den naam van Petronella Johanna.-

Einde deel 1
